

TUPROQ MELIORATSIYASI

**Pirimova Shaxlo Jo'rayevna
Meyliyeva Shoxista Rustamovna
Safarova Nilufar Vohidovna**

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tuproq melioratsiyasi hamda uning takamillashtirish borasida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Yer, sug'oriladigan tuproq, melioratsiya, irgatsiya, agrotexnologiya, qishloq xo'jaligi, yer fondi.*

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish to'grisidagi strategiyasidatarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini izchil rivojlantirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, agrar sektorning eksport salohiyatini sezilarli darajada oshirish; sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yanada yaxshilash, melioratsiya va irrigatsiya obyektlari tarmoqlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish sohasiga intensiv usullarni, eng avvalo, suv va resurslarni tejaydigan zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, unumdorligi yuqori bo'lgan qishloq xo'jaligi texnikasidan foydalanish; global iqlim o'zgarishlari va Orol dengizi qurishining qishloq xo'jaligi rivojlanishi hamda aholining hayot faoliyatiga salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish tadbirlari aytilgan

Qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yerlar, ayniqsa, sug'oriladigan yerlar shubhasiz barcha xalqlarning bebaho xazinasini va yashash sharoitining muhim manbai hisoblanadi. Ushbu yerlardan oqilona va samarali foydalanish, ularning yer fondini kengaytirib borish insoniyat oldida doim bosh masala bo'lib kelgan. Bu, ayniqsa aholi soni va oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning uzluksiz o'sib borishi bilan o'zining ifodasini topadi. FAO-YUNESKO ma'lumotlariga qaraganda oxirgi o'tgan yarim asr davomida dunyo aholi sur'atining 3 mlrd. dan 6,4 mlrd. ga oshgani holda qishloq xo'jaligida haydab ekiladigan yerlar bor yo'qg'i 8 foizgagina oshganligi ushbu yerlarning insoniyat oldida qanchalik qadriyatga ega ekanligini anglab olish mushkul emas. Yer-cheklangan va qayta tiklanmaydigan tabiiy resursdir. Bugungi kunda uning sho'rlanishi, saholanishi, irrigatsion va shamol eroziyasi, tuproqning har xil texnik chiqindilar bilan ifloslanishi, gumus va ozuqa elementlarning kamayib ketishi kabilar ushbu resursga jiddiy xavf solmoqda.

Melioratsiya fanida qabul qilingan ta'rifga ko'ra, qishloq xo'jaligini melioratsiyalash - qo'riq yerlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish, tuproq unumdorligini jadal sur'atlar bilan oshirish, uni muhofaza qilish, qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori hosil olishni ta'minlash maqsadida qishloq xo'jaligi uchun noqulay bo'lgan hudud tabiiy sharoitlarini tubdan yaxshilashga qaratilgan tadbirlar tizimidan iborat. Markaziy Osiyoda, shu jumladan, O

'zbekistonda yerlami melioratsiyalashning asosiy vazifalari - tuproq sho'rlanishi va botqoqlanishini oldini olish va bu jarayonlarga qarshi kurashish, quruq yerlami o'zlashtirish, suv va shamol eroziyasiga qarshi kurashish, yerlarni rekultivatsiyalash, tuproqning zichlanishi va gumus miqdorining kamayishini (degumifikasiya) oldini olish, tuproq ifloslanishi va sahrolanishiga va boshqa salbiy jarayonlarga qarshi kurashish bosh maqsad hisoblanadi. Meliorativ tadbirlar tizimlari har xil tabiiy sharoitdagi rintaqalar uchun turlicha bo'lib, bu tadbirlarni ishlab chiqish tuproqlarning paydo bo'lishi (genezisi) va ularning xossalari to'g'risidagi chuqur bilimga ega bo'lishni taqozo etadi. Tuproqlarni melioratsiyalash muammolarining xalq xo'jaligidagi ulkan ahamiyati va bu ko'p qirrali muammolarni yechishdagi keng qo'lamdagi ma'lumotlarni to'planishi tuproqshunoslik fanidan tuproq melioratsiyasi fanining ajralib chiqishiga asos bo'ldiki, qaysiki qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yerlarda sodir bo'ladigan nomaqbul, salbiy jarayonlarni o'rganishda tadqiqotlarning alohida, o'ziga xos vazifa va uslublari bilan xarakterlanadi. Tuproq melioratsiyasi asosiy vazifasi yerlarni melioratsiyalash va ularni ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, tuproqda sodir bo'ladigan salbiy - nomaqbul jarayonlarni to'xtatish va bartaraf etish bo'yicha meliorativ tadbirlar ishlab chiqishdan iborat.

Melioratsiya maqsadlariga ko'ra, 3 asosiy turkumga bo'linadi. Noqulay suv rejimiga ega bo'lgan yerlar Melioratsiyasi (qurg'oqchilik dehqonchilik rayonlarini sug'orish, ortiqcha zax bosgan yerlarda zax qochirish, chorvachilik rivojlangan cho'l va yarim cho'l hududlardagi yaylovlarga suv chiqarish va h.k.); noqulay fizik va kimyoviy xossali yerlar melioratsiyasi (sho'rxok, qumli, og'ir, berchlashgan, zichlashgan tuproqlar va boshqalar); suv va shamol ta'sirida eroziyaga uchragan yerlar melioratsiyasi Noqulay tabiiy sharoitlarga ta'sir ko'rsatish vositalari va usullari bo'yicha melioratsiya. quyidagi turlarga bo'linadi: gidrotexnik Melioratsiya. (suv resurslarini sug'orish maqsadlarida kanallar, suv omborlari va boshqalar) gidrotexnik inshootlar tarmoqlari orqali boshqarish; drenaj va sho'r yuvish yo'li bilan grunt suvlari sathini tartibga solish va tuproqdan o'simliklar uchun zararli tuzdarni chiqarib tashlash; terassalar, sel to'sgich inshootlar, suv tutgich tuproq ko'tarmalar, suv yig'gich kanallar va boshqa yordamida yer ustidagi suv bilan tuproq yuvilishi va oqib ketishini bartaraf etish); agrotexnik melioratsiya (irrigatsiya eroziyasiga yo'l qo'ymaslik maqsadida yerni haydash va sug'orishda yo'nalishlarni o'zgartirib turish; sho'rlangan yerlarni o'zlashtirishda ko'p yillik o'simliklardan ko'proq foydalangan holda almashlab ekishni qo'llash; qumli tuproklarga sideratlar ekish; qumli tuproqlarni gillash va boshqalar); o'rmon xo'jaligi melioratsiyasi (ihota o'rmonzorlari tashkil qilish va eroziyaga qarshi maxsus daraxtzorlar barpo etish singari tadbirlar bilan shamol va suv ta'sirida yuz beradigan tuproq eroziyasini bartaraf etish).

Melioratsiya usullari yerni tubdan yoki kapital yaxshilash ishlaridan iborat. Sug'orish tizimlari esa yerlarga zarur miqdorda va kerakli muddatlarda suv berishni ta'minlovchi, uzok, muddatga mo'ljallangan inshootlardir. Kollektor-drenaj tarmog'i ortiqcha grunt suvlarini muntazam chiqarib tashlashni ta'minlaydi. M.ning barcha turlarini birgalikda qo'llash yaxshi samara beradi. Yer maydonlari melioratsiya, ayniqsa quruq iqlimli

mintaqalarda, iqlimni o'zgartirishga ham olib keladi, sug'orish havoning yerga yaqin qatlamida namlikni oshiradi (tuproq va o'simlik qoplamidan bug'langan namlik tufayli), natijada harorat pasayib, qurg'oqchilik ta'siri kamayadi.

Melioratsiya kup kapital mablag' talab qiladi, ammo u melioratsiyalanadigan yerlar mahsuldorligining yil sayin oshib borishi hisobiga bir necha yil ichida o'zini qoplaydi. Masalan, g'alla ekinlari sug'orilmaydigan maydonlardagiga nisbatan sug'oriladigan yerlarda 4—5-marta ortiq hosil beradi, sugorma dehqonchilik hududlarida ayrim ekinlarni sug'ormasdan yetishtirish amalda mumkin emas.

Yerlarning meliorativ holati hozirgi vaqtga kelib juda muammoga aylanib qoldi, bunga sabab shuki, birinchidan, kun sayin kowpayib borayotgan kurramiz aholisini oziq-ovqat va boshqa qishloq xo'jalik mahsulotlari bilan ta'minlash bo'Msa, ikkinchidan sanoatning rivojlanishi hisobiga insoniyatning melioratsiya qilish qobiliyatini oshirgan holda, ko'plab yangi yerlarni o'zlashtirish, ekin maydonlarini kengaytirish va sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilashga muhtoj sezilgan. Mamlakatimizda melioratsiya qilinib, sug'orilib kelinayotgan yer maydonlarida qishloq xo'jaligi ekinlaridan olinadigan jami mahsulotlarning 95% dan ko'prog'ini yetkazib beriladi. Shunday ekan, sug'orilib ekin ekiladigan yer maydonlarini yanada kengaytirish, ularning meliorativ holatini yaxshilash orqali tuproqning ko'proq unumdorligini orttirish, hamon davrimizning asosiy dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Biroq bir narsaga katta e'tibor berish kerakki, birinchi navbatda o'zlashtirilishi kerak bo'Mgan yerlarning 75 foizi sho'rlangan va sug'oriladigan yerlarning hammasi qayta sho'rlangan yoki sho'rlanishga moyildir. Bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin, lekin shunga qaramasdan biz dehqonchilik qilinib kelinayotgan yerlarimizning meliorativ holatini yaxshilab, uning unumdorligini oshirishga majburmiz. Shuning uchun ham tuproq melioratsiyasi bilan bog'liq bo'lgan har qanday muammoni yechish uchun xalqimizning ekologik ongini oshirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash hozirgi davrning eng asosiy dolzarb vazifalaridan biri bo'lmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev S. A. Namozov X. Tuproq melioratsiyasi. « O 'zbekiston Milliy entsiklopediyasi»-2011.
2. Acreman, M. (ed.) (2000) The hydrology of the UK, study of change. Routledge, London.
3. Ahmedov H.A. Sug'orish melioratsiyasi. T. «o4qituvchi», 1977.
4. Azimboev S.A. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari. T. «Iqtisod-moliya», 2006.
5. Azimboev S.A. sho'rlangan tuproqlar melioratsiyasi. Toshkent, 2003.